

Pa še o tistih, ki jih ne bo nikoli na festival Mesta žensk

Abstract

About Those Women Who Will Never Attend the City of Women Festival

The paper deals with sex ratio, which is demolished after surpassing the ratio of 105 boys per 100 girls. This ratio has long been typical of India and China, South Korea and Vietnam, and recently also for the countries of the Caucasus, Albania and several countries of the former Yugoslavia (Kosovo, North-West Macedonia, Montenegro). Drastic changes in the demographic balance between the sexes, which call for regulatory intervention, began in the eighties with the onset of prenatal diagnostic technology, amniocentesis and ultrasound in the countries with a strong patriarchal tradition, in which sons are more desirable than daughters, and the decline of fertility rate.

Keywords: sex ratio, demography, prenatal diagnostics, patriarchal family
Zoja Skušek is editor, translator and publicist. (zoja.skusek@guest.arnes.si)

Povzetek

Besedilo govori o razmerju med spoloma, ki je porušeno, ko je presežena norma 105 dečkov na 100 deklic. Tak presežek je bil dlje časa značilen za Indijo in Kitajsko, Južno Korejo in Vietnam, zadnje čase se jima pridružujejo kavkaške države, Albanija in nekatere države nekdanje Jugoslavije (Kosovo, severozahodna Makedonija, Črna gora). Drastične spremembe v demografiji ravnotežja med spoloma, ki kličejo po državni intervenciji, so se začele v osemdesetih letih prejšnjega stoletja z vstopom novih tehnologij prenatalne diagnostike, amniocenteze in ultrazvoka v dežele s tradicionalno močnimi patriarhalnimi družinami, v kateri je sin bolj zaželen kakor hči, in nižjo rodnostjo.

Ključne besede: razmerje med spoloma, demografija, prenatalna diagnostika, patriarhalna družina
Zoja Skušek je urednica, prevajalka in publicistka. (zoja.skusek@guest.arnes.si)

Naslov je seveda zavajajoč. Poleg tistih, o katerih bo govor, še veliko drugih žensk ne bo nikoli obiskalo festivala: redko katera ali nobena kmetica, delavka, marsikatera revna ženska, prekarka itn. itn. Teh zadnjih je vedno več. A to je problem druge vrste: zelo kompleksen je, saj ni odvisen samo od – prav tako manjkajočih – socialnih politik, temveč tudi od kulturne in umetnostne, izobraževalne politike itn. In povezan je tudi z odločitvami vodstva festivala. A s tem problemom – na »nižjih ravneh«, kakor bi skupaj z Manikom Bandyopadhyayem rekla Tanja Rener – naj se ukvarjajo drugi in druge. Mislim pa, da bi se z njim vsekakor morali ukvarjati.

Moja tukajšnja tema so ženske, ki jih na Festival nikoli ne bo, ki se ne bodo rodile ali dočakale prvega leta starosti iz preprostega razloga, ker so ženske. Fenomen zadnja leta ni več neznanica niti v Sloveniji, o tej temi je bilo objavljenih že nekaj tekstov, celo v dnevnih medijih (Mo, 2013; G., 2014).

V informacijo: razmerje med spoloma (*sex ratio*) je porušeno, ko je presežena norma 105 dečkov na 100 deklic. Tak presežek je bil dlje časa značilen za Indijo in Kitajsko, Južno Korejo in Vietnam, zadnje čase se jima pridružujejo kavkaške države, Albanija in – presenetljivo? – nekatere države nekdanje Jugoslavije.

Prvič so neravnotežje med spoloma ob rojstvu opazili v zgodnjih osemdesetih letih 20. stoletja v Aziji. Eden prvih, ki je že leta 1986 pisal o tem, je bil Nobelov nagrajenec za ekonomijo Amartya Sen (Sen, 2002: 89); takrat je za Indijo navedel, da v tej državi manjka 37 milijonov žensk, ki se ne bodo rodile; stanje se je po tem letu samo še poslabšalo in razmerje med rojenimi deklicami in dečki se je še bolj nagnilo v prid dečkom. Za ilustracijo: 37 milijonov je celotno prebivalstvo Švedske, Nizozemske, Danske, Finske in še Slovenije za povrh. Za Senom so se s tem ukvarjali še drugi, zlasti demografi, ki ne skrivajo skrbi, kaj bo z družbami, ki bodo imele velikanski presežek moških. OZN prav tako ugotavlja, da je ubijanja novorojenk čedalje več in da je stopnja otroške umrljivosti pri hčerah za 40 odstotkov višja kot pri sinovih (Gendercide Watch v Rener, 2008).

A kot rečemo, fenomen ni več značilen edinole za Indijo in Kitajsko. Sredi devetdesetih je bilo v Južni Koreji in na Kitajskem razmerje med fantki in deklicami 115:100. Medtem ko se je v Južni Koreji »znormaliziralo« (boljši status ženske in politike, ki so omejile spolno selektivne abortuse), se je na Kitajskem večalo in je leta 2010 doseglo 120:100 v korist dečkov. Problem so zaznali tudi v drugih državah, v Vietnamu (2012. leta 112:100) in v Nepalju (Gulmota in Duthé, 2013: 2), v kavkaških deželah in v nam bližnjih južnobalkanskih državah.

Zares drastične spremembe v demografiji ravnotežja med spoloma, ki kličejo po državni intervenciji, so se začele v osemdesetih letih prejšnjega stoletja, ko so v Azijo prišle nove tehnologije prenatalne diagnostike, amniocenteza in ultrazvok. Zasebne klinike, opremljene za take posege, so rastle kakor gobe po dežju. Zaslužek je bil in je še fenomenalen. Abortusi zarodkov ženskega spola so v Aziji postali oblika načrtovanja družine: malo otrok, eden do dva, ampak vsaj eden mora biti fant. Do dokazov glede izvajanja spolne diagnostike je težko priti, saj klinike, ki te posege opravljajo, svojo dejavnost skrbno skrivajo. A alarmantni demografski podatki kažejo, da še daleč ni izkoreninjena. In glede na to kakšen status imajo sinovi v hudo patriarhalnih azijskih družinah, še tudi ne bo kmalu.

Zakaj so ženske v nekaterih družbah tako nezaželene?

Marsikje so hčere veliko finančno breme. Sin, ljubljeni in čaščeni, po poroki ostane pri starših in na starost skrbi zanje, k hiši pripelje še ženo, novo delovno moč – in njeno doto. Ohranja družinsko ime, nadaljuje rod in zelo pogosto tudi družinske posle, kakršni koli že so. In – ne nepomembna stvar! – opravi zahtevane pogrebne obrede ob očetovi smrti, pri hindujcih, denimo, prižge grmado. V Aziji pogosto slišimo, da bi starši za svoje otroke naredili vse. Za otroke ali za sinove?

S hčerami je drugače, saj zanje velja, da jih najprej hraniš, vzgajaš, jih pošlješ v šolo (nekatere seveda v šolo ne hodijo), potem pa se poročijo in grejo od doma, pa še doto jim moraš dati. Hči je slaba investicija, vložek, ki se ne povrne. Popolno nasprotje sinu.

Zato si ljudje pomagajo, kakor vejo in znajo, da se »znebijo« nezaželenih hčera. Tiste, ki si lahko privoščijo ultrazvok ali amniocentezo, delajo abortuse, najrevnejše in najrevnejši se deklic znebijo drugače: zadušijo jih, zastrupijo, prenehajo jih hraniti itn. Tako v mestih kakor na vasi revni segajo po tradicionalnih metodah, tu in tam po malo novejših: v mestu kupijo pesticide ali uspavala, ki jih zmešajo z mlekom in zlijejo v usta novorojenke. Antropologinja R. Muthulakshmi v knjigi o infanticidu deklic navaja primere, ko so matere novorojenke zadušile s cvetnimi listi vrtnic, rižem, sokom kaktusa ali vrelo juho (Muthulakshmi, 1997).

Država je sicer prepovedala te prakse, v indijskem Kazenskem zakoniku, na primer, piše, da se infanticid lahko kaznuje s smrtjo, in tudi ugotavljanje spola zarodka je v večini indijskih držav že nekaj let z zakonom strogo prepovedano. In res, ljudje se bojijo sankcij. Nekaj jih je zaradi infanticida šlo v zapor, nekaj je primerov, ko so starša zaradi uboja deklice obsodili na dosmrtno ječo.

A življenje teče svojo pot. Na internetu so številni oglasi za zasebne klinike, v katerih z različnimi medicinskimi izgovori delajo amniocentezo ali preiskave z ultrazvokom, »mimogrede« pa še namignejo na spol zarodka: »Plačajte zdaj 5000 rupij, da jih boste pozneje prihranili 50.000« (Kishavar, 2006). Številke se od oglasa do oglasa spreminjajo, a prva zmerom pomeni stroške ugotavljanja spola zarodka (in abortusa, če se izkaže, da je ženskega spola), druga namiguje na stroške dote.

Nevestina družina mora namreč ženinovim staršem izročiti razmeroma zelo veliko denarja in materialnih dobrin (kolo, motor, avto, televizor), za kar je treba varčevati že od rojstva hčere ali se zadolžiti. Seveda je količina denarja odvisna od razreda, kaste in ekonomske moči nevestine družine, na splošno pa – denimo, v Indiji – znaša kar nekaj letnih prihodkov cele družine.

»Vendar bi bilo napačno, če bi to demografsko katastrofo, ki se zdaj dogaja v Indiji in sploh v vzhodni Aziji, zlasti na Kitajskem in Južni Koreji, pripisali samo doti in ekonomskim dejavnikom,« je zapisal demograf Christoph Guilmoto, ki je svoje ugotovitve predstavil na 4. azijski konferenci o reproduktivnem in spolnem zdravju in pravicah oktobra 2007 v Hyderabadu (Guilmoto, 2007). »Razlogi so kompleksni. Ekonomski so samo eni izmed njih, a glede na to, da je v Indiji 'manjkajočih žensk' več med premožnejšimi sloji, socialni razlogi očitno niso edini dejavnik. Največja razlika po spolu med novorojenci je v urbanih okoljih severozahodne Indije, med sikhi, jaini in hindujci in med izobraženimi. Toda Indija je velikanska in ekonomsko in družbeno zelo raznolična država, zato nobena reč ne drži stoo odstotno, zmerom so izjeme. Tudi v južni Indiji so področja, kjer je to razmerje zelo v prid fantkom.« (ibid.) Srednji razred hoče imeti samo enega otroka (izjemoma dva), mu ponuditi samo najboljše in ga dobro šolati – seveda pa mora biti ta otrok sin.

»Infanticid za Indijo kot celoto demografsko ni signifikanten; pač pa so pomembni spolno selektivni abortusi,« ugotavlja odgovori demograf Guilmoto.¹ »To, kar se zdaj dogaja v vzhodni Aziji, je popolna novost v celotni svetovni zgodovini. Demografi česa takega še nismo srečali. Leta 2050 bo na svetu dobrih 9 milijard ljudi, od tega samo v Indiji in na Kitajskem dobra tretjina. In samo med indijskimi moškimi jih bo 10 odstotkov 'preveč', med revnimi še veliko več. Ker bo boj za neveste hud, bodo iz tega boja najprej izpadli prav revni. Koliko milijonov

¹ Veliko pogostejša metoda, kako se znebiti nezaželenih hčera, vsekakor pogostejša od infanticida in abortusa ženskih zarodkov, je med revnejšim prebivalstvom v Indiji »metoda« zanemarjanja deklic. Te so slabše prehranjene, pogostejše bolne (deklic ne cepijo), manj izobražene. V slovitim, po vsem svetu nagrajenem filmu Sayajita Raya (ki smo ga pred leti videli tudi v ljubljanski Kinoteki), narejenem po Banerjijevem romanu *Pesem ceste* (1955) (Bandyopadhyay-Banerji, 2008), Durga, hči iz brahmanske družine, ki je vse svoje kratko življenje lačna, umre pravzaprav zaradi podhranjenosti, zanemarjanja in krivic, ne od malarije. Roman se dogaja še pod britansko okupacijo, toda razmere, zlasti na deželi, se od takrat niso veliko spremenile.

zafrustriranih, revnih moških bo to?» se sprašuje Guilmoto (ibid.). Se bo torej svetovna revolucija začela v južni in vzhodni Aziji? Ali pa bo svet spet doživil vojne?

Modhumita Roy, feministka iz Kolkate, sicer profesorica angleške literature v Bostonu, pa opozarja, da se ženskam zato, ker jih bo manj, ne bo nič bolje godilo. Dekleta bodo spet silili v zakon zelo mlade, in ker bo v boju za delovna mesta preveč moških, bodo ženske izpadle iz tega boja, spet bodo tradicionalne matere in žene. In snahe, seveda (Roy, 2010).

Morda lahko koga presenetijo, da se je fenomen, prvič opažen v Aziji, pozneje pa še na Kavkazu (Azerbajdžan, Armenija, Gruzija), razširil tudi v našo bližino, v države, ki so nastale po razpadu Jugoslavije. Za Kosovo, severozahodno Makedonijo, Črno goro in Albanijo starih podatkov sicer ni, a novejši kažejo, da je razmerje med dečki in deklicami 111 proti 100. Hkrati so demografi ugotovili, da pada število otrok v družinah. Po njihovem mnenju so razlogi na našem koncu tile: 1. krepitev patriarhalne družine, v kateri je sin bolj spoštovan in ljubljen kakor hči, 2. dostopnost tehnologij za ugotavljanje spola zarodka in 3. nižja rodnost. Rodnost je v vzhodni Evropi v devetdesetih letih prejšnjega stoletja namreč drastično padla, z izjemo Kosova (2,3) je v vseh državah, kjer je mogoče govoriti o maskulinizaciji rojstev, padla pod 2 otroka na žensko (Guilmoto in Duthé, 2013: 2). A ker je v večini evropskih držav tehnologija za ugotavljanje spola zarodka dostopna, demografi sklepajo, da je preferenca, ki so jo v patriarhalni družini deležni sinovi, glavni razlog za spolno neravnotežje.² Očitno je, da socializem, ki je sicer veliko naredil za enakost spolov, recimo glede šolanja in zaposlovanja žensk, v nekaterih državah ni bil zelo uspešen pri vzpostavljanju enakosti v družini. Konservativne patriarhalne strukture so se celo utrdile in postajajo militantne zagovornice tradicionalnih vrednot. V obdobju mednarodnih vojn in tranzicij iz socializma v neoliberalizem so razpadle državne in vse druge socialne strukture, zato se je ohranila, celo okreplila družina. Ljudem, zlasti mladim daje občutek varnosti, pomaga jim skozi dolga obdobja brezposlenosti, v obdobju, ko bi morali že zdavnaj zapustiti družinsko gnezdo, jim nudi streho nad glavo. Prav ti isti ekonomski in politični razlogi, ki krepijo patriarhalnost in patrilokalnost v državah, ki so nastale iz naše nekdanje skupne Jugoslavije, so značilni tudi za Slovenijo, čeprav je res, da se pri nas za zdaj še ne kažejo v spolno selektivnih abortusih (se pa na drugih področjih). Bomo zaznali njihove učinke, preden bo prepozno?

Literatura

- BANDYOPADHYAY-BANERJI, BIBHUTI BHUSHAN (2008): *Pesem ceste*. Ljubljana: Založba/*cf.
- GUILMOTO, CHRISTOPHE Z. (2007): *Sex-ratio imbalance in Asia: Trends, consequences and policy responses*. Hyderabad: simpozij, 4th Asia Pacific Conference on Sexual and Reproductive Health, oktober.
- GUILMOTO, CHRISTOPHE Z. IN GÉRALDINE DUTHÉ (2013): Masculinization of births in Eastern Europe. *Population & Societies* (506): 1–4.
- G.V. (2014): V Črni gori vse več selektivnih splavov v želji po moških potomcih. *RTV/MMC*, 18. september. Dostopno na: <http://www.rtvlo.si/svet/v-crni-gori-vse-vec-selektivnih-splavov-v-zelji-po-moskih-potomcih/346665> (19. april 2015).
- KISHAVAR, MADHU (2006): *Off the Beaten Track*. New Delhi: Oxford University Press.
- MO. B. (2013): Selektivni splavi ženskih zarodkov tudi na Balkanu. *Delo*. 3. januar. Dostopno na: <http://www.delo.si/novice/svet/selektivni-splavi-zenskih-zarodkov-tudi-na-balkanu.html> (19. april 2015).
- MUTHULAKSHMI R. (1997): *Female Infanticide: Its Causes & Solutions*. New Delhi: Discovery Publishing House.

² V evropskih in kavkaških državah, kjer prakticirajo spolno selekcijo, se pri tretjem otroku neravnotežje drastično poveča, če sta prva dva otroka deklici. Absolutna zmagovalka na tem področju je Armenija, kjer je pri tretjem otroku razmerje med dečki in deklicami 185:100.

- RENER, TANJA (2008): Indijske ženske ali o ženskih problemih na nižjih ravneh. *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo* (234): 147–159.
- ROY, MODHUMITA (2010): *Made in India. Eseji o razredu, spolu in kulturi*. Ljubljana: Založba/*cf.
- SEN, AMARTYA (2002): *Ekonomija blaginje*. Ljubljana: Založba/*cf.